

Stappenplan handelingsgerichte adviezen

Dit stappenplan biedt handvatten om de onderzoeksbevindingen van een dyslexieonderzoek te vertalen naar concrete op de jeugdige afgestemde (behandel)adviezen. Het gaat hierbij om jeugdigen uit zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs. Er is een koppeling gemaakt tussen de verschillende stappen van de diagnostische cyclus, zoals weergegeven in de [Brede Vakinhoudelijke Richtlijn Dyslexie](#) (BVRD) (2021) en het [Protocol Dyslexie Diagnostiek en Behandeling 3.0](#) (PDDB 3.0) (2021). Daarnaast vind je bij de stappen van het diagnostisch proces ook verwijzingen naar andere handige documenten of materialen.

Als gedragswetenschapper ben je bij uitstek in de gelegenheid om concrete op de jeugdige afgestemde handelingsadviezen te formuleren, die op dat moment bij de jeugdige passen. Op een systematische wijze breng je de hulpvraag van de jeugdige in kaart en wat hier een passende verklaring voor is. Ook breng je de sterke kanten van de leerling in kaart. Dit alles doe je om te komen tot een passend hulpadvies in de indicatieanalyse, afgestemd op de ondersteuningsbehoefte(n) van de jeugdige. Een eventuele behandeling voor lees-, spellingproblemen en dyslexie is slechts een deel van dit advies. Een advies reikt dus verder dan wat de gedragswetenschapper zelf kan doen en is dan ook gericht op de rol van de context van de jeugdige. Door de handelingsgerichte adviezen op de jeugdige af te stemmen en concreet te formuleren kunnen de school¹, zorgspecialisten en ouders van de jeugdige op basis van deze handelingsadviezen passende ondersteuning geven aan de jeugdige. In dit stappenplan worden aanwijzingen geboden om te komen tot handelingsgerichte adviezen die voldoende concreet en afgestemd zijn op de jeugdige.

Colofon

Deze analyse is gemaakt in het kader van Dyslexie Centraal door het Expertisecentrum Nederlands in samenwerking met externe deskundigen

© 2024

1 Mits ouders uiteraard toestemming geven om deze informatie met school te delen.

FASE DIAGNOSTIEK	WAT	HOE
<p>Klachtenanalyse Verhelderen</p> <p>(Paragraaf 3.1.1 in de BVRD + paragraaf 2.4.1 in PDDB 3.0)</p>	<p>Verhelderen hulpvraag van jeugdige:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Problemen/ uitdagingen • Ervaren last • Sterke kanten/ compensatiemogelijkheden • Ontwikkeldoel. <p>Eerste inschatting ernst.</p> <p>Bepalen hardnekkigheid lees- en spellingproblemen. Welke ondersteuning is geboden en wat zijn de effecten daarvan?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eigen aanpak • Ondersteuning thuis/ mogelijkheden • Ondersteuning op niveau 1/2 (in de klas) • Ondersteuning op niveau 3/4 (buiten de klas/ buiten school) • Wat werkt/ werkt niet • In kaart brengen mogelijkheden school. 	<ul style="list-style-type: none"> • Dossieranalyse²: oudervragenlijst, schoolvragenlijst, toetsgegevens, rapportcijfers, handelingsplannen, verslag eerder gegeven hulp. <ul style="list-style-type: none"> ▶ De schoolanamnese en signaleringsgegevens tonen ernstige stagnatie in de lees- (en evt. spelling)ontwikkeling aan. Voor het VO zijn deze gegevens niet altijd beschikbaar. Gebruik dan alternatieve bronnen om de stagnatie te onderbouwen. ▶ De gegevens over extra begeleiding op school tonen aan dat hierin geen of onvoldoende verbetering optreedt (zie p. 22 van PDDB 3.0). • Kindgesprek: diagnostisch interview/ IPPA-interview (IPPA). • Oudergesprek. <p>Voorbeeldvragen 'problemen/ uitdagingen' en 'ervaren last':</p> <ul style="list-style-type: none"> • Welke problemen/ uitdagingen ervaart jeugdige/ ouders/ school? • Wat zijn zorgen van jeugdige/ ouders/ school? • Wat zijn gevolgen van de problemen/uitdagingen? • Ervaren last van jeugdige in dagelijkse praktijk: Op een schaal van 0-10, waarbij 0 is dat je heel weinig last hebt van je lees- en spellingproblemen en 10 dat je er heel veel last van hebt, waar zit je dan nu? • Hoe gaat de jeugdige/ ouders/ school met de problemen/ uitdagingen om? • Loop in gedachte stap voor de stap de activiteiten op een normale schooldag langs. Geef aan waar je problemen mee ervaart doordat je moeite hebt met lezen/spellen.

² Voor de specifieke aspecten van het leerlingdossier basisonderwijs verwijzen we naar het [document Leerlingdossier Dyslexie](#).

FASE DIAGNOSTIEK	WAT	HOE
		<p>Voorbeeldvragen 'sterke kanten/ compensatiemogelijkheden':</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat doe je graag na school of in het weekend? Kan je me vertellen waar je goed in bent (buiten school/ binnen school)? Wat zegt dat over jou? Waar en wanneer ben je op je best? • Stel ik zou het aan je vader of moeder vragen, wat zou hij/zij zeggen? Stel ik zou het aan je beste vriend(in) vragen, wat zou hij/zij zeggen? • Digitale vaardigheden: Op een schaal van 0-10 hoe gemakkelijk kun jij werken op een computer/laptop? En een telefoon of tablet? Waar gebruik je die voor? Als iets niet goed werkt, wat doe je dan? • Wat zijn de gevoelens over het krijgen van ondersteuning/gebruik van ondersteunende technologie? Negatief: ik wil geen uitzondering zijn. Positief: alles wat mij helpt, wil ik gebruiken. <p>Voorbeeldvragen 'ontwikkeldoel':</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat zijn lastige activiteiten/taken waarvan je hoopt dat ze beter gaan (IPPA)? • Hoe belangrijk is deze activiteit/taak voor je (IPPA)? • Hoeveel moeite kost deze activiteit/taak je (IPPA)? • Met welke activiteit wil je het liefst aan de slag zodat dit beter lukt? [breng samen met de jeugdige een prioritering aan] • Motivatie: Op een schaal van 0-10, waarbij 0 is dat je jezelf weinig wilt inspannen en dat 10 is dat je er alles aan wil doen om beter te leren lezen en spellen en leren omgaan met lees- en/of spellingproblemen, hoeveel wil je jezelf inzetten om zelf te proberen een stapje verder te komen?

FASE DIAGNOSTIEK	WAT	HOE
		<p>Voorbeeldvragen 'hardnekkigheid/ aanpak/ mogelijkheden':</p> <ul style="list-style-type: none"> • Leerlingdossier/handelingsplannen: welke ondersteuning is in het verleden geboden en wat zijn de effecten daarvan geweest? • Hoe maakt en leert de jeugdige zijn huiswerk? Wat helpt de jeugdige om leerstof te onthouden? Hoeveel tijd besteedt een jeugdige aan zijn huiswerk/ aan het leren voor een toets? • Welke ondersteuning kan de school in ieder geval aanbieden? En door wie kan de ondersteuning worden geboden of begeleid? • Wordt er gewerkt met laptops of andere devices op school? • Beschikt de school over bepaalde ondersteunende technologie? • Is er op school een remedial teacher, dyslexiecoach of andere zorgspecialist die de jeugdige kan ondersteunen?
<p>Probleemanalyse Onderkennen</p> <p>(Paragraaf 3.1.1 in de BVRD + paragraaf 2.4.1 in PDDB 3.0)</p>	<p>Ernst in kaart brengen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Classificatie ernst PDDB 3.0 (zie paragraaf 2.3 van PDDB 3.0) • Classificatie ernst BVRD (zie p. 68 van BVRD) • Primaire symptomen: technisch lezen (tekst, woord, pseudowoord, vreemde talen) en spelling (woord, zin, werkwoord, vrij werk). <p>Verbreden met:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Secundaire symptomen: begrijpend lezen, grammatica, rekenen (tempo) • Secundaire gevolgen: coping, attributie, zelfbeeld, faalangst, lees-/ leermotivatie, angst, depressie. 	<p>Testmateriaal: zie paragraaf 3.2 van de BVRD en het boek Toetsen en Interventies bij Dyslexie in het vo (2018).</p> <p>Materiaal jeugdige: vrij werk, gemaakte toetsen, overhoringen, proefwerken</p> <p>Observatie tijdens afname testen: aanpak, frustratie, faalangst, overtuigingen.</p>

FASE DIAGNOSTIEK	WAT	HOE
<p>Verklaringsanalyse Verklaren</p> <p>(Paragraaf 3.1.2, 3.2 en 3.3 in de BVRD + paragraaf 2.4.3 in PDDDB 3.0)</p>	<p>Aan dyslexie gerelateerd:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fonologische informatieverwerking • Snel serieel benoemen (alfanumeriek) • Klank-tekenkoppelingen • Erfelijkheid. <p>Co-morbiditeit: ADHD, TOS, autisme, dyscalculie</p> <p>Alternatieve verklaringen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Intelligentie (LVB, hoogbegaafd), uitsluiten algemeen leerprobleem. • Geheugen (KTG-LTG, auditief-visueel-semantic) • Taalverwerking (woordenschat, begrip) • Brede neuropsychologische problemen • Ernstige zintuiglijke beperkingen • Geen passend ondersteuningsaanbod. 	<p>Testmateriaal: zie paragraaf 3.2 van de BVRD</p> <p>Observatie tijdens afname testen: aanpak, frustratie, faalangst, overtuigingen</p> <p>Taalontwikkeling, erfelijkheid en co-morbiditeit: intake, oudervragenlijst.</p>

FASE DIAGNOSTIEK	WAT	HOE
<p>SAMENVATTING Integratief beeld</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Profiel met overzicht sterktes en zwaktes • Wel/geen diagnose. Voor scenario's diagnosestelling en inhoudelijke consequenties zie paragraaf 2.4.4 in PDDB 3.0 • Ontwikkelingsperspectief • Zwakte: kies belangrijkste probleem, dat behalen van het ontwikkelingsperspectief zwaar belemmert • Sterkte: bepaal op basis van krachten jeugdige de meest geschikte ingangspoort • Motivatie: kies activiteit waar jeugdige mee aan de slag wil zodat het beter lukt, kies een probleem waar de jeugdige het meeste last van heeft. 	<ul style="list-style-type: none"> • Profiel: Vergelijk ervaren sterktes/zwaktes klachtenanalyse met gemeten en geobserveerde sterktes/zwaktes in probleem- en verklaringsanalyse. • Ontwikkelingsperspectief (overnemen uit klachtenanalyse): <ul style="list-style-type: none"> ▶ Waar wil jeugdige/ ouder/ school naar toe werken? ▶ Wat zijn lastige activiteiten/taken waarvan jeugdige hoopt dat ze beter gaan? ▶ Met welke activiteit wil de jeugdige het liefst aan de slag zodat dit beter lukt? • Mogelijke scenario's diagnosestelling (licht aangepast op basis van beschreven scenario's in paragraaf 2.4.4 in PDDB 3.0 zodat ze zowel voor vo als voor po gelden): <ul style="list-style-type: none"> ▶ Scenario 1: Geen ernstige dyslexie volgens criteria PDDB, maar wel dyslexie volgens criteria BVRD ▶ Scenario 2: (Ernstige) dyslexie zonder comorbiditeit ▶ Scenario 3: (Ernstige) dyslexie met comorbiditeit <ul style="list-style-type: none"> ■ Variant a: die onder controle is ■ Variant b: dyslexie en comorbiditeit op gelijkwaardige voet ■ Variant c: comorbide stoornis op primair/voorground en dyslexie secundair. ▶ Scenario 4: Alternatieve verklaring van de problematiek, geen (ernstige) dyslexie volgens PDDB of BVRD.

FASE DIAGNOSTIEK	WAT	HOE
<p>Indicatieanalyse Indiceren</p> <p>(Paragraaf 3.1.2, 3.2 en 3.3 in de BVRD + paragraaf 2.4.3 in PDDB 3.0)</p>	<p>Ondersteuningsbehoeften</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beschrijf op basis van belangrijkste zwaktes, sterktes, ontwikkelingsperspectief en motivatie van de jeugdige de daaruit voortvloeiende ondersteuningsbehoeften. <p>Aanpak/ indicatie</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wel/ geen (vergoede) dyslexiebehandeling. Koppeling aan scenario diagnosestelling. • Context: Wie gaat ondersteuning uitvoeren? Wat zijn de mogelijkheden? Bepaal de context waarvoor je adviezen schrijft (ouders, leerkrachten/docenten ondersteuningsniveau 1/2, zorgspecialisten ondersteuningsniveau 3/4). • Bepaal op basis van ondersteuningsbehoefte de ondersteuningsprincipes (StiCoRD) • Afstemming op jeugdige in context: <ul style="list-style-type: none"> ▶ Basisonderwijs ▶ Voortgezet onderwijs ▶ Wel/ geen diagnose ▶ Wel/ geen behandelindicatie vergoede zorg. 	<p>Formuleer ondersteuningsbehoeften: "Deze jeugdige heeft nodig die..."</p> <p>Voorbeelden van zaken die op de puntjes kunnen staan zijn³:</p> <p>Ondersteuningsniveau 1/2 (in de klas):</p> <ul style="list-style-type: none"> • docenten/ leerkrachten nodig die.. • instructie nodig die.. • opdrachten nodig die.. • lesmateriaal nodig dat.. • toetsen nodig die.. • beoordeling van schriftelijk werk nodig waarbij.. • feedback nodig die.. <p>Ondersteuningsniveau 3/4 (buiten de klas/ buiten school):</p> <ul style="list-style-type: none"> • zorgspecialisten nodig die.. • leesondersteuning nodig die.. • spellingondersteuning nodig die.. • leerondersteuning nodig die.. • sociaal emotionele ondersteuning nodig die.. <p>Ouders nodig die..</p>

³ Voor voorbeelden van uitgewerkte ondersteuningsbehoeften, zie Bijlage 1.

FASE DIAGNOSTIEK	WAT	HOE
		<p>Ondersteuningsbehoeften vertalen naar aanpak/adviezen. Voor het opstellen van adviezen kunnen de StiCoRDi-maatregelen als kader gebruikt worden:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stimuleren: Dit zijn maatregelen die de jeugdige motiveren en aanmoedigen. Ze richten zich op het versterken van het zelfvertrouwen, het benadrukken van wat een jeugdige wél kan en het creëren van een positief leerklimaat • Compenseren: Deze maatregelen helpen de jeugdige om met zijn/haar lees- en/of spellingproblemen om te gaan. Het gaat om het verminderen of wegnemen van belemmeringen zodat een jeugdige zo min mogelijk hinder ervaart van zijn of haar belemmeringen bij het uitvoeren van een taak • Remediëren: Deze maatregelen zijn gericht op het verbeteren van de lees- en spellingvaardigheid (of het verbeteren van andere vaardigheden die nodig zijn voor een succesvolle schoolcarrière). Het doel is om de jeugdigen de beste lezer en speller te laten worden die ze in zich hebben. Dit kan onderdeel zijn van een dyslexiebehandeling • Differentiëren: Met deze maatregelen wordt ingespeeld op de ondersteuningsbehoeften van jeugdigen door te variëren in instructie, opdrachten en toetsen • Dispenseren: Het vrijstellen van een jeugdige voor een bepaalde taak of een bepaald vak. <p>Verschillende type maatregelen kunnen naast elkaar ingezet worden. Zo kan een jeugdige remediërende specialistische dyslexiezorg ontvangen en daarnaast compenserende ondersteuning op school door inzet van tekst-naar-spraak software.</p>

FASE DIAGNOSTIEK	WAT	HOE
		<p>Voorbeelden van StiCoRDi-maatregelen voor alle jeugdigen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stimuleren: psycho-educatie, zelfbeeldtraining, faalangstreductie, creëren van succeservaringen en het geven van feedback op successen en gewenst (doel)gedrag. • Compenseren: gebruik van spellingstrategie/ regelkaarten, inzet van tekst-naar-spraak software, spraakherkenning, woordvoorspeller, gebruik aangepast/ digitaal lesmateriaal, aangepaste toetsen (let op: sommige aanpassingen zijn alleen mogelijk met verklaring). • Differentiëren: variëren in toetsvormen, niet alleen schriftelijk, visuele ondersteuning, werken met leerdoelen en leerlingen laten zien hoe ze deze voor het leren kunnen gebruiken. <p>Voor jeugdigen in het basisonderwijs:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Remediëren: Connect, RALFI, gespecialiseerde dyslexiebehandeling. • Dispenseren: bij dictees alleen de goed te spellen woorden opschrijven in plaats van hele zinnen schrijven, minder dictees. <p>Voor jeugdigen in het voortgezet onderwijs:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Remediëren: Ondersteuning bij het leren voor een bepaald vak, ondersteuning bij het verbeteren van executieve vaardigheden • Compenseren: gebruik grammaticakaarten voor de (vreemde) talen, inzet overhoorsoftware, inzet computer als schrijfgerei bij examens (alle jeugdigen, spellingcontrole alleen met verklaring), inzet spraaksynthese bij examens (alle jeugdigen voor niet talen vakken, voor alle vakken = met dyslexieverklaring).

FASE DIAGNOSTIEK	WAT	HOE
		<ul style="list-style-type: none"> • Differentiëren: werken met leerdoelen en jeugdigen laten zien hoe ze deze voor het leren kunnen gebruiken. • Dispenseren: Aangepast programma voor 2de vreemde taal met minder nadruk op schriftelijke taalvaardigheid, vrijstelling voor een 2de vreemde taal.
Vervolg: behandeling in de zorg en/of ondersteuning op school	Uitproberen aanpak en handelingsgerichte adviezen Gezamenlijk evalueren (jeugdige, ouders, school, zorgspecialist)	<ul style="list-style-type: none"> • Zorg voor een goede afstemming tussen zorgspecialist en school (indien van toepassing). • Zowel zorg als school: ga met de jeugdige en ouders in gesprek op meerdere momenten, bijv. a.d.h.v. het IPPA-interview (IPPA). Evalueer herhaaldelijk de gekozen aanpak en handelingsgerichte adviezen. <p>Voorbeeldvragen evaluatie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hoeveel moeite kost deze activiteit nu (IPPA)? • Hoe bevalt het werken met ondersteunende technologie (bijv. tekst-naar-spraak)? • Schaalvraag (0-10) waarbij 0 is dat je heel weinig last hebt van je lees-/spellingproblemen/dyslexie en 10 dat je er heel veel last van hebt. Waar zit je dan nu? • Schaalvraag (0-10) waarbij 0 is dat je niet weet hoe je met lees-/spellingproblemen/dyslexie kan omgaan en 10 is dat je heel goed weet hoe je met je dyslexie om kan gaan. Waar zit je dan nu? • Wat maakt dat je er nu dat cijfer voor geeft en niet meer of minder? • Wat wil je dat nog beter gaat? Waar wil je nog aan werken?

Bijlage 1 - Voorbeelden van ondersteuningsbehoeften

Ondersteuningsniveau 1-2 (in de klas)	
Docenten nodig die..	Begrip hebben voor mijn lees- en spellingproblemen
	Met mij in gesprek gaan over wat ik nodig heb voor hun vak
	Variëren in de manier waarop ze lesstof aanbieden
	Variëren in de manier waarop ze lesstof toetsen
	Feedback geven op gemaakte toetsen zodat ik weet wat ik beter kan doen voor een volgende toets
	Werken met leerdoelen zodat duidelijk is wat ik moet kennen en kunnen voor een toets
	Bereid zijn schriftelijk werk aangepast te beoordelen
	Compenserende materialen toestaan/faciliteren in de les en bij toetsen
	Bereid zijn toetsen op aangepaste wijze af te nemen
Instructie nodig die..	Vooraf visueel is
	Vooraf auditief is
	Verkort is; doelen, kernpunten en oplossingsstrategieën kort bespreken waarna de jeugdige zelfstandig aan het werk gaat
	Gekenmerkt wordt door het voordoen en hardop denken van de begeleider
	Aanvullend is – met begeleiding inoefening en aandacht voor structureren van aanpak

Ondersteuningsniveau 1-2 (in de klas)	
Opdrachten nodig die..	Alleen antwoorden met aankruismogelijkheden hebben, zodat de jeugdige minder hoeft te schrijven
	Uitgewerkte voorbeelden ter illustratie hebben
	Met ondersteuning van stappenplannen/ strategiekaarten kunnen worden gemaakt
Lesmateriaal nodig dat..	Digitaal beschikbaar is voor vergroten, aanpassen lettertype, achtergrondkleur etc.
	Geluisterd kan worden
	Visueel ondersteund is (met plaatjes of filmpjes)
Toetsen die..	Mondeling zijn
	Ondersteund zijn met tekst-naar-spraak
	Met een laptop gemaakt kunnen worden
	Met spellingcontrole gemaakt kunnen worden
	Met extra tijd zijn
	In een aparte ruimte worden afgenomen
	In delen worden afgenomen
Beoordeling van schriftelijk werk waarbij..	Spelling- en grammaticafouten milder beoordeeld worden
	De jeugdige punten krijgt voor inhoud

Ondersteuningsniveau 1-2 (in de klas)

Feedback nodig die..

Inzet/inspanning benadrukt

Succeservaringen benadrukt

In een grafiek is weergegeven, zodat de jeugdige zijn eigen vorderingen ziet

Ondersteuningsniveau 3-4 (buiten de klas/ buiten school):

Zorgspecialisten nodig die..

Kennis hebben van compenserende hulpmiddelen

Kennis hebben van dyslexie

Jeugdigen weten te motiveren

Psycho-educatie kunnen geven

Weten te variëren in aanpak als een bepaalde aanpak te weinig resultaat oplevert

Kennis hebben van verschillende behandelapproben voor lees- en spellingproblemen

Een veilige leeromgeving weten te creëren

Een vertrouwensband met de jeugdige weten op te bouwen

Weten hoe ze feedback als instrument voor leerontwikkeling kunnen inzetten

Kennis hebben van verschillende leer- en studiestrategieën

Ondersteuningsniveau 3-4 (buiten de klas/ buiten school):

Leesondersteuning die..	Mij leert nauwkeuriger te lezen
	Mij leert vlotter te lezen
	Mij leert waar ik op moet letten bij het lezen
	Mij feedback geeft op gewenst leesgedrag
	Gebaseerd is op de fonologische route
	Gebaseerd is op de visuele route
	Mij leert tekst-naar-spraak te gebruiken
Spellingondersteuning die..	Klanktekenkoppelingen ondersteunt met klankgebaren en/of kleur
	Spellingregels op basis van klankstructuur uitlegt
	Spellingregels visueel ondersteunt
	Mij gebruik leert maken van spelling- en grammaticakaarten
	Mij leert spellingcontrole te gebruiken
	Mij leert een woordvoorspeller te gebruiken
	Mij leert spraakherkenning te gebruiken
	Mij leert tekst-naar-spraak of AI in te zetten voor het controleren van geschreven werk

Ondersteuningsniveau 3-4 (buiten de klas/ buiten school):

Leerondersteuning die..	Mij helpt mijn sterke kanten in te zetten om mijn zwakkere kanten te compenseren
	Mij helpt vaardigheden te versterken die nodig zijn voor mijn verdere schoolcarrière
	Mij helpt schoolwerk te plannen en organiseren
	Mij leert hoe te leren voor een bepaald vak of onderdeel
Sociaal-emotionele ondersteuning die..	Mij leert te begrijpen wat dyslexie is en wat het voor mij betekent
	Mij helpt de sociaal-emotionele gevolgen te verminderen van mijn lees- en spellingproblemen

Ouders

Ouders nodig die..	Huiswerk controleren
	Ondersteunen bij huiswerk maken
	Geduld hebben
	Leerstof overhoren ter voorbereiding op een toets